

«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы

Мәгариф һәм фән

министры

_____ **И.Г. Һадиуллин**

«___» _____ **2022 нче ел**

**Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының
татар төркемнәрендә укучылар өчен
туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясе уздыруның
эчтәлек элементлары һәм төп гомуми белем бирү программасын
үзләштерү нәтижәсен тикшерү таләпләре
кодификаторы**

**Кодификатор
контрольных измерительных материалов для проведения в 2023 году
государственной итоговой аттестации (ГИА)
по родному (татарскому) языку
для учащихся-татар школ с русским языком обучения**

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением
высшего образования
«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден **МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН**

**Туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясенен
эчтәлек элементлары һәм укучыларның эзерлек дәрәжәсенә куелган
таләпләр кодификаторы**

Туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясенен эчтәлек элементлары һәм укучыларның эзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр кодификаторы (алга таба – кодификатор) – дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру материалларының структурасын һәм эчтәлеген билгели торган документларның берсе. Кодификатор төп гомуми белем бирү программасын үзләштерү нәтижәсен тикшерү таләпләре һәм эчтәлек элементларының билгеле бер системага салган исемлеген тәшкил итә. Кодификаторда һәр объектның коды язылган.

Кодификатор ике бүлектән тора:

1 нче бүлек – туган (татар) телдән төп гомуми белем бирү программасын үзләштерү нәтижәсен тикшерү таләпләре исемлеге;

2 нче бүлек – туган (татар) телдән төп дәүләт имтиханында тикшерелә торган эчтәлек элементлары исемлеге

Кодификаторда Татарстан Республикасы Мәгариф һәм фән министрлыгы тарафыннан тәкъдим ителгән дәреслекләргә, белем бирү программаларына кертелмәгән эзерлек дәрәжәсе таләпләре чагылыш тапмый.

1 нче бүлек. Туган (татар) телдән төп гомуми белем бирү программасын үзләштерү нәтижәсен тикшерү таләпләре исемлеге

1 нче таблица

Бүлек	Таләп коды	Туган (татар) телдән төп гомуми белем бирү программасын үзләштерү нәтижәсен имтихан эше биремнәрендә тикшерә торган таләпләр
1		<i>Телдән һәм язма сөйләм эшчәнлегенә төрле төрләрэн камилләштерү (телдән һәм язма аралашуның заманча чаралары ярдәмендә сөйләшү һәм тыңлап аңлау, уку һәм язу, аралашу)</i>
	1.1	Татарча уку күнекмәләрен һәм укылган материалның эчтәлеген аңлау күнекмәләрен камилләштерү, шул исәптән текстның төп фикерен, төп төшенчәләрен билгели, дәлилли һәм тәэсирлек чараларын бәяли белү
	1.2	Максатка һәм аралашу даирәсенә ярашлы төрле текстлар яза белү (бирелгән сорауга дәлилле җавап, сочинение, аннотация, план (тезислы планы да кертеп), гариза, мәгълүмати сорау һ.б.)
2		<i>Татар теленә коммуникатив-эстетик мөмкинлекләрен</i>

		файдалану
	2.1	Сэнгатылелек чараларының төп төрлөрөн тану һәм тасвирлап бирү (метафора, фразеологизм, синоним, антоним, омоним)
3		Тел, аның берәмлекләре һәм категорияләре турында фәнни белемнәрне камилләштерү һәм системалаштыру; тел катламнары һәм берәмлекләренең үзара бәйләнешен аңлау; тел белеменең төп төшенчәләрен үзләштерү
	3.1	Сүз төркемнәре һәм аларның формаларын мәгънәләре һәм төп грамматик билгеләре буенча тану
	3.2	Исем, сыйфат, алмашлык, сан, рәвеш һәм аларның морфологик билгеләрен танып белү
	3.3	Фигыль, сыйфат фигыль, хәл фигыль һәм аларның морфологик билгеләрен тану
	3.4	Бәйлек, кисәкчә һәм теркәгечләренә тану, кисәкчәләренң мәгънәви төсмерләрен билгеләү
	3.5	Ымлыкларны тану, ымлыкларның грамматик үзенчәлекләрен билгеләү
4		Сүзне төрләчә анализлау, сүзтезмә һәм жөмлөгә синтаксик анализ ясау, шулай ук текстны төрле яклап тикшерү күнекмәләрен формалаштыру
	4.1	Сүзнең аваз составын билгеләү, сүзне ижекләргә дәрәс итеп бүлү, авазларга характеристика бирү
	4.2	Сүзнең лексик мәгънәсен, стилистик төсмерләрен, күпмәгънәле сүзнең мәгънәләрен, кулланылыш өлкәсен билгеләү, синоним, антонимнар сайлау
	4.3	Мәгънәви, грамматик һәм ясалыш анализы нигезендә сүзне морфемаларга бүлү
	4.4	Мөстәкыйль һәм ярдәмлек сүз төркемнәренә морфологик анализ; аларның синтаксик функциясен билгеләү
	4.5	Жөмлә составындагы сүзтезмәне аера белү, сүзтезмәдә иярүче һәм ияртүче сүзне билгеләү, сүзтезмәнең төрен билгеләү
	4.6	Жөмлөгә синтаксик анализ ясау, мөстәкыйль сүз төркемнәренң синтаксик ролен билгеләү
	4.7	Текстка анализ ясау һәм текстның төп билгеләрен аера белү, текстның темасын, төп фикерне, ачкыч сүзләрен, микротеманы билгеләү, текстны абзацларга бүлү белү, текстның композицион элементларын белү
	4.8	Сөйләм стильләрен, текстның билгеле бер стильгә каравын билгели, шулай ук билгеле бер сөйләм стилинә караган текст яза белү
	4.9	Бәйләнеш төрләрен, текстта жөмлөләрнең мәгънәви, лексик һәм грамматик бәйләнеш чараларын билгеләү, шулай ук

		аларны файдалануның урынлылыгын һәм максатка ярашлылыгын ачыклау
5		<i>Әдәби телнең төп нормаларына (орфоэпик, лексик, грамматик, орфографик, пунктуацион, стилистик), сөйләм этикеты нормаларына ия булу; телдән һәм язмача фикер формалаштырганда, сөйләмдә тел нормаларын куллану тәҗрибәсе булдыру</i>
	5.1	Гади һәм катлаулы жөмлөләрдә, туры сөйләмдә, цитата китергәндә, диалогта тыныш билгеләрен кую кагыйдәләрен файдалану
	5.2	Хәзерге татар әдәби теленең төп орфоэпик кагыйдәләрен саклау, акцентологик нормалар нигезендә сүздә басымның урынын билгеләү
	5.3	Исем, сыйфат, алмашлык, сан, фигыль формаларын үзгәртү

2 нче бүлек. Татар теленнән бердәм республика тестына эзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр исемлегә

2 нче таблица

Бүлек коды	Тикшерелә торган элемент коды	Тикшерелә торган материалның эчтәлегә
1		<i>Фонетика</i>
	1.1	Авазлар
	1.2	Сүзгә фонетик анализ
	1.3	Аваз һәм хәреф
	1.4	Фонетиканың графика һәм орфография белән бәйләнеше
2		<i>Лексика һәм фразеология</i>
	2.1	Сүзнең лексик мәгънәсе. Бер мәгънәле һәм күпмәгънәле сүzlәр; сүзнең туры һәм күчерелмә мәгънәсе
	2.2	Антонимнар. Омонимнар. Синонимнар
	2.3	Кулланылышы ягыннан татар әдәби теленең сүзлек составы. Килеп чыгышы ягыннан татар әдәби теленең сүзлек составы
	2.4	Фразеологик әйтелмәләр
	2.5	Сүзгә лексик анализ
3		<i>Сүз төзелеше, сүз ясалышы</i>
	3.1	Сүз төзелеше
	3.2	Сүз язалу ысуллары

	3.3	Сүзнең төзелешен тикшерү
	3.4	Сүз ясалышы турындагы белемнәрне орфографиядә куллану
4		<i>Грамматика. Морфология</i>
	4.1	Сүз төркемнәре
	4.2	Мөстәкыйль сүз төркемнәре
	4.3	Ярдәмче сүз төркемнәре
	4.4	Сүзгә морфологик анализ
5		<i>Грамматика. Синтаксис</i>
	5.1	Сүзтезмә һәм аның төрләре
	5.2	Әйтү максаты ягыннан жөмлә төрләре
	5.3	Жөмлә. Жөмләнең грамматик (предикатив) нигезе. Баш кисәкләр (ия, хәбәр). Иярчен кисәкләр
	5.4	Бер составлы һәм ике составлы жөмләләр. Тулы һәм ким жөмләләр. Жыйнак һәм жәенке жөмләләр
	5.5	Тиңдәш кисәкләр. Эндәш сүzlәр. Кереш сүzlәр.
	5.6	Кушма жөмлә. Кушма жөмлә төрләре.
	5.7	Тезмә кушма жөмлә
	5.8	Иярченле кушма жөмлә
	5.9	Туры һәм кыек сөйләм
	5.10	Гади һәм кушма жөмләгә синтаксик анализ
	5.11	Текст. Текстның төп билгеләре (мәгънәви бөтенлек, эзлеклелек, төгәлләнгән булуы).
6		<i>Орфография</i>
	6.1	е, ю, я хәрефләренең дәрәс язылышы
	6.2	о-ы, ө-е хәрефләренең дәрәс язылышы
	6.3	в хәрефенең дәрәс язылышы
	6.4	ъ-ь билгеләренең дәрәс язылышы
	6.5	къ-гъ, к-г авазларын дәрәс язу кагыйдәләре
	6.6	э хәрефенең дәрәс язылышы
	6.7	Сүз азагындагы [п] һәм [к], [къ] авазларының дәрәс язылышы
	6.8	Дифтонгларның дәрәс язылышы
	6.9	Сүzlәрне юлдан юлга күчәрү кагыйдәләре
	6.10	-ия, -ие, -ль гә беткән алынма сүzlәрнең дәрәс язылышы
	6.11	Баш хәрефләренә язу кагыйдәләре

	6.12	Саннарның дәрес язылышы
	6.13	Инфинитивның дәрес язылышы
	6.14	Кисәкчәләрнең дәрес язылышы
	6.15	Тезмә, парлы, кушма сүзләрнең дәрес язылышы
	6.16	Кушымчаларның дәрес язылышы
	6.17	Орфографик принциплар
7		<i>Пунктуация</i>
	7.1	Тыныш билгеләре.
	7.2	Гади жөмләдә тыныш билгеләре
	7.3	Туры сөйләм һәм диалогта тыныш билгеләре
	7.4	Кушма жөмләдә тыныш билгеләре
8		<i>Сөйләм</i>
	8.1	Тел һәм сөйләм. Сөйләм төрләре (телдән һәм язмача).
	8.2	Стильләр һәм сөйләм төрләре
	8.3	Сөйләм эшчәнлегә продукты буларак текст. Тема, проблема, идея. Төп һәм икенчел мәгълүмат
	8.4	Текстның функциональ-мәгънәви типлары: хикәяләү, тасвирлау, фикерләү
	8.5	Текстны анализлау
	8.6	Төрле стильдәге һәм сөйләм төрендәге текстлар төзү
9		<i>Тел нормалары</i>
	9.1	Орфоэпик нормалар
	9.2	Лексик нормалар
	9.3	Грамматик нормалар (морфологик нормалар)
	9.4	Грамматик нормалар (синтаксик нормалар)
10		<i>Татар сөйләменең матурлыгы</i>
	10.1	Татар әдәби теленең байлыгы һәм тәэсирле булуы
	10.2	Лексика һәм фразеологиянең тәэсирлелек чаралары
11		<i>Төрле стильдәге һәм жанрдагы текстларны тикшерү</i>